

ПРАВА ЛЮДИНИ В ОСВІТНЬОМУ ПРОЦЕСІ: КЛЮЧОВІ ПОЛОЖЕННЯ

У статті розкриваються вимоги у сфері освіти щодо формування громадянської компетентності здобувачів освіти. Зосереджується увага на системності освіти з прав людини та громадянського суспільства, про що свідчить короткий огляд низки нормативних документів.

Визначені сутність громадянської компетентності та ефективні способи і підходи щодо її формування. Орієнтиром щодо змісту громадянських компетентностей виступають ухвалені Радою Європи у 2016 році Рамки компетентностей для культури демократії, подані у формі моделі з переліком та описом усіх складових цінностей, ставлень, навичок, знань і критичного розуміння. Цінність моделі полягає в наявності можливостей для освітньої системи кожної країни адаптувати запропоновані компетентності до власних потреб та різних культурних реалій.

Складниками освіти в галузі прав людини виступають освіта про права людини, освіта через права людини та освіта задля прав людини. Такий підхід вимагає системного підходу в подачі теоретичних знань та практичних кейсів, регулярного моніторингу щодо результатів навчання та корегування процесу в разі потреби.

Ефективному просуванню теми прав людини в закладах освіти сприяють ініціативи Координатора проєктів ОБСЄ в Україні. Розглянуто конкретні ініціативи та шляхи їх впровадження в освітній процес. Виокремлено сфери освітнього процесу, які потребують синхронізації навчання і викладання теми прав людини, просвітницької, інформаційної, практичної діяльності та активних дій у зазначеному напрямі. Цими сферами виступають викладання прав людини, формування освітнього середовища, взаємовідносин, здійснення самоврядування, адміністрування.

Наголошується на важливості наскрізного навчання в галузі прав людини через усі сфери та рівні освітнього процесу та здійснення його за рахунок як формального, так і неформального навчання. В умовах системного і цілісного навчання освіта в галузі прав людини може стати значущим чинником якісної інтеграції особи в соціум, її успішності та утвердження демократичних практик у суспільстві.

Ключові слова: права людини, громадянська компетентність, освіта з прав людини, культура демократії, складники освіти в галузі прав людини, здобувачі освіти.

Світ змінюється швидкими темпами, глобалізується, трансформується, технологізується, стає багатоманітним. В умовах цієї мінливості зростають роль і значення громадянської компетентності. Очевидно, що формування в особистості цієї компетентності є довготривалим процесом, вимагає системного підходу, включає в себе не лише теоретичну складову частину, але й чіткі практичні кроки. Іншими словами, передбачає оволодіння знанневою складовою частиною теми прав людини та засвоєння її ціннісно-сміслового аспекту.

Формування громадянської компетентності відбувається значною мірою через освіту. Беззаперечно, основою демократії виступають її інституції та закон, але її принципи втілюються в поведінці та діях громадян, елементарні навички яких особа починає набувати з дитинства. Отже, культури демократії необхідно навчати, використовуючи для цього освітній ресурс.

Актуальність вищезазначеного відображена в низці нормативних документів, у тому числі і тих, які регламентують освітній процес. Зокрема, в Законі України “Про освіту” зазначено, що “реалізація мети повної загальної середньої освіти забезпечує формування ключових компетентностей, необхідних кожній сучасній людині для її успішної життєдіяльності” [3]. У концепції “Нової української школи” передбачено поступовий перехід на принципи демократичного навчання. У переліку наскрізних змістових ліній, завдяки яким відбувається формування ключових компетентностей, присутня “громадянська відповідальність”. Її змістом виступає формування відповідального громадянина, що поважає права людини, вмє критично мислити, розуміє особисту відповідальність за долю держави та народу, розуміє необхідність громадянської участі в процесі вирішення різних проблем місцевої громади [8, с. 12]. У Державному стандарті базової середньої освіти серед ключових компетентностей виокремлена громадянська, формування якої в особи готує до ефективної та конструктивної участі в громадському житті, в сім’ї та на роботі, до успішної взаємодії з іншими, солідарності та рівності на основі поваги до прав людини, мирного співіснування та поцінування соціокультурного різноманіття [7].

Необхідність проведення занять із прав людини із здобувачами освіти визнана в зобов’язаннях ОБСЄ. Держави-учасниці ОБСЄ домовилися “заохочувати обговорення у школах <...> питань розвитку та захисту прав людини та основоположних свобод” і “сприяти розробці ефективних навчальних планів і курсів із прав людини для учнів усіх рівнів” [5, с. 12].

Потреба системного та ефективного вивчення прав людини в закладах освіти відображена у Хартії Ради Європи, Всесвітній програмі ООН з освіти в галузі прав людини. Керівні принципи з освіти в галузі прав людини протягом останнього десятиліття стали одними з пріоритетних під час зустрічей представників міжурядових організацій і національних інститутів із прав людини.

Проблемі формування громадянської компетентності, її сутності та структури, шляхам формування присвячені наукові розвідки таких дослідників, як Р. Арцишевський, В. Андрущенко, І. Бех, О. Охредько, О. Пометун, Т. Ремех, О. Сухомлинська та ін.

Мета статті полягає у визначенні сутності громадянської компетентності та ефективних способів і підходів щодо її формування.

Формуванню демократичних компетентностей через програми у сфері освіти з прав людини активно ініціює Рада Європи, що є провідною організацією із захисту прав людини континенту. 12 квітня 2016 року нею були ухвалені нові Рамки компетентностей для культури демократії, в яких було визначено важливість розвитку громадянських компетентностей через освіту. У цьому документі йдеться про 20 компетентностей, необхідних громадянам для життя в культурно багатоманітному демократичному суспільстві, для ефективної та мирної взаємодії з іншими [6, с. 35]. У преамбулі Європейської хартії зазначається: “Участь у демократичному житті будь-якої спільноти не зводиться до голосування або висунення кандидатів на виборах; участь та активна громадянська позиція передбачають наявність прав, засобів, простору і можливостей, а де необхідно – підтримки для того, щоб брати участь і впливати на рішення, брати участь в акціях і заходах, аби сприяти побудові кращого суспільства” [9]. Тобто однією зі складових частин демократії, наголошує В. Гладун, є партисипація (від англ. participate – брати участь), що являє собою свідому, активну політичну участь громадян у прийнятті важливих рішень держави [1, с. 147]. Саме заклад освіти має ставати тим місцем, де молоді люди пізнають демократію в дії і завдяки якому набувають досвід у здійсненні вибору та ухваленні рішень.

Перехід від традиційних методик простого передавання знань до формування компетентностей уможливорює інтеграцію освітньо-правової тематики в освітній процес без необхідності вводити спеціальну навчальну дисципліну. Водночас такий підхід передбачає глибоку обізнаність освітянської спільноти з темою прав людини і, що не менш важливо, активне та динамічне застосування громадянських компетентностей у конкретних ситуаціях, зокрема, в освітньому середовищі.

Компетентності, що дають людині змогу ефективно та належним чином брати участь у культурі демократії (акцентуємо увагу саме на понятті “культура демократії”, щоб наголосити на важливості наявності не лише установ та законів, але, що не менш важливо, функціонування демократичних цінностей, ставлень і практик), Рада Європи подає у формі моделі з переліком та описом усіх складових цінностей, ставлень, навичок, знань і критичного розуміння в посібнику “Компетентності для культури” [6, с. 12–14]. Особливість та цінність описаної моделі очевидна: компетентності розроблені таким чином, щоб освітня система кожної країни могла адаптувати їх до власних потреб та різних культурних реалій. Набуття цих компетентностей здобувачами освіти – один із чинників успішності та активності громадян, якісної участі в культурі демократії та мирного співіснування з іншими людьми на засадах рівності в культурно багатоманітних суспільствах, готовності до життя як компетентних демократичних громадян. Змістом демократичної та міжкультурної компетентності постає “здатність мобілізувати й застосувати відповідні цінності, ставлення, навички, знання та/або розуміння, щоб ефективно та належним чином відповідати на запити, виклики й виявляти можливості, які з’являються в демократичних і міжкультурних ситуаціях” [6, с.10]. Зазначимо, що серцевиною демократичних компетентностей виступають цінності, а саме: поцінювання людської гідності та прав людини; поцінювання культурної багатоманітності; визнання цінності демократії, справедливості, рівності та верховенства права [6, с. 35–38]. Автори вищезазваного посібника переконані, що наділення кожної людини демократичними компетентностями в межах освітніх систем має вирішальне значення для майбутнього культурно багатоманітних демократичних суспільств, а також зробить молодь сильною та успішною.

У Декларації ООН щодо освіти та навчання в галузі прав людини (від 19 грудня 2011 року, ст. 2, п. 1) зазначено, що “освіта в галузі прав людини” включає в себе такі складові частини: 1) освіту про права людини (знання і розуміння норм і принципів прав людини, цінності, що лежать в їхній основі, та механізми їхнього захисту); 2) освіту через права людини (навчання і викладання такими методами, які забезпечують повагу до прав всіх учасників освітнього процесу); 3) освіту задля прав людини (наділення людини можливостями користуватися своїми правами і реалізовувати їх, а також поважати і підтримувати права інших) [5, с. 13].

Визначені вище складники освіти в галузі прав людини уможливають твердження щодо необхідності активного систематичного здійснення освіти з прав людини й водночас моніторингу та корегування цього процесу за результатами напрацювань у цій темі як на міжнародному, так і національному рівні щодо змісту навчання. Питомої ваги в такому ракурсі набувають питання щодо організації системності та ключових напрямів цієї роботи в закладах освіти, визначення категорій учасників, яких необхідно долучати до цього процесу.

Варто наголосити, що звернення уваги до становлення здобувачів освіти як відповідальних свідомих громадян передбачає розвиток у них знання й розуміння щодо політичної і правової системи та інститутів, водночас оволодіння відповідними навичками: комунікувати, формулювати й аргументувати власну думку, розвивати емпатію, розвивати соціально-емоційний інтелект, приймати рішення щодо здійснення чи нездійснення вчинку, співпрацювати з різними людьми/групами тощо. Тобто успішне виховання громадянина має необхідним компонентом правоосвіту – отримання особистого досвіду участі в громадському житті, взаємодії з іншими на засадах рівності, відповідальності за спільну справу, мирного вирішення конфліктів. Розвиток такого комплексу знань, навичок, ставлень і цінностей дає змогу здобувачам освіти поступово утверджуватися як громадянам завдяки різним спільнотам: навчальній групі, закладу освіти, місцевій громаді, державі.

Шляхи для забезпечення системності й ефективності освіти з прав людини та громадянського суспільства – питання, яке є одним із ключових на тренінгах “Права людини в освітньому просторі”, які проводяться для працівників освіти з ініціативи Координатора проєктів ОБСЄ в Україні в межах проєкту “Удосконалення юридичної освіти та освіти з прав людини” у співпраці з Міністерством освіти і науки України. Мета проєкту – удосконалення юридичної освіти та сприяння впровадженню підходу, заснованого на правах людини, до шкільної освіти.

Координатор проєктів ОБСЄ допомагає розвивати в Україні мережу освітян, які підтримують зростання нового покоління свідомих та відповідальних громадян. Цілком очевидно, що такі важливі знання та навички, як розуміння своїх прав, здатність їх захищати та дбати про те, щоб не порушувалися права інших, мають з’являтися в людини ще в період навчання у школі. Відповідно, щоб навчати цього здобувачів освіти, потрібно підготувати вчителів/викладачів до впровадження освіти з прав людини в закладі освіти відповідно до принципів прав людини.

Варто зазначити, що матеріал на тренінгу подається блоками, в яких тісно переплетені теоретичні знання з практичними кейсами: права людини в освітньому просторі, опрацювання та аналіз ситуацій із втручанням у права людини в освітньому просторі, механізми захисту прав людини, права людини в інформаційному суспільстві, форми та методи роботи і ресурси з теми, впровадження освіти з прав людини в закладах освіти. Структурованість та системність подачі інформації, перевірка засвоєння у практичних вправах, чітка організація та професіоналізм тренерів сприяють максимально злагодженій роботі та напрацюванню окремих проєктів і планів щодо майбутнього. Забезпечення цілісності освіти щодо прав людини передбачає врахування таких основних компонентів: підхід до навчання, який ґрунтується на правах людини; основні компетенції; навчальні програми; викладання і навчання; оцінювання; підвищення кваліфікації та підтримка працівників освіти [5, с. 9–10].

Для забезпечення системності та ефективності освіти з прав людини в освітньому закладі наполягаємо на важливості навчання й викладання, просвітницької, інформаційної, практичної діяльності та активних дій у таких сферах: викладання прав людини, формування освітнього середовища, взаємовідносин, здійснення самоврядування, адміністрування. Звісно, бачити проблему, що стосується прав людини, причини такого стану – це крок до її вирішення. Водночас організація та проведення навчання для цільових груп задля попередження проблем у сфері прав людини – складніший, але ще вагоміший крок. І, звісно, зміст навчання та форми, за допомогою яких воно відбувається, – не менш важливий чинник впливу на результативність у кінцевому рахунку.

Вищеперераховані аспекти є важливими, водночас лише окремими пазлами однієї картини. Цілісна освіта з прав людини вимагає синхронності практичних кроків у кожній сфері. Немає необхідності зупинятися докладно на кожній із них, тому окреслимо ключові моменти.

Щодо викладання схиляємося до думки, що більш ефективним виступає не стільки наявність самого предмета з прав людини в закладах освіти (окремої навчальної дисципліни чи факультативу), скільки наскрізна інтеграція демократичних цінностей і принципів у всі навчальні дисципліни. Зокрема, перший етап Всесвітньої програми ООН з освіти в галузі прав людини пропонує урядам забезпечити інтеграцію освіти в галузі прав людини до шкільної освіти [5, с. 12]. Беззаперечно, такий підхід вимагає відповідної підготовки працівників та адміністрації закладів освіти, особливо тих, хто займається підвищенням їхньої кваліфікації. Відповідна підготовка передбачає знайомство з темою прав людини, відданість цьому напряму діяльності, опанування методів, за допомогою яких освіта в галузі прав людини може здійснюватися в закладах освіти належним чином. О. Пометун та Т. Ремех зазначають, що якісне викладання окреслених тем потребує як “теоретичного зростання” вчителя, так і вдосконалення його “методичного арсеналу” [10, с. 7]. Крім того, все вищезазначене зумовлює потребу якісної зміни ролі вчителя: він має перевтілитися з особи, яка інформує та опитує, на того, хто організовує освітній процес здобувачів освіти, консультує, моніторить, фасилітує і модерує дискусії тощо [10, с. 9].

У Державному стандарті освіти зазначено, що інтеграція змісту освіти “має на меті підвищити якість освіти та позитивно вплинути на самооцінку учня/учениці. Інтегрування – не механістичне об’єднання предметів, <...> інтегрування <...> дає змогу відображати цілісну картину світу, максимально наближену до життя, бачити його зв’язки та розмаїття, позбутися фрагментарності засвоєних знань” [2, с. 6]. Отже, питання та тематика прав людини можуть бути включені до освітньої програми і як окрема навчальна дисципліна, і як частина міждисциплінарних курсів та/або у вигляді наскрізних тем, присутніх у різних навчальних предметах.

Процеси викладання та навчання сприяють ефективному результату за певних умов, зокрема, коли викладачі демонструють свою мотивацію, а також розуміння прав людини як щодо змісту заняття і методів викладання, так і щодо управління роботою в аудиторії й підтримання дисципліни, а ще коли навчання зорієнтоване на здобувача освіти і має практичну спрямованість (демонструє зв’язок між правами людини та життєвим досвідом здобувачів освіти). Не менш важливим є використання методів і підходів, які дають змогу оволодіти необхідними компетенціями в галузі прав людини, розширюють можливості учасників освітнього процесу, заохочують їх активну участь, спільну роботу, почуття солідарності, творчий підхід, гідність тощо.

На розвиток компетентностей у здобувачів освіти для життя у демократичному суспільстві впливає вільне, безпечне від насильства і соціальних бар'єрів освітнє середовище. Як зазначено в Державному стандарті освіти, шкільна реформа має спрямувати увесь освітній процес на формування демократичної культури в школі, створення безпечного середовища – “і йдеться не лише про фізичну безпеку, а й про атмосферу довіри і взаємоповаги, де немає насильства та дискримінації” [7]. Цілком очевидно, що лише за умов навчання та спілкування в демократичній атмосфері, залучення до участі в соціально значимих проєктах, активності в дискусіях відбувається формування базових навичок активної, свідомої, відповідальної, осмисленої участі в житті як первинної соціальної групи, так і власної держави, а надалі і всього світу.

Важливу роль у формуванні демократичної культури в закладі освіти відіграють стосунки між учасниками освітнього процесу. Виокремлена сфера передбачає побудову партнерських стосунків між закладом освіти, батьками та громадою, залучення усіх учасників освітнього процесу до ухвали рішень. З метою налагодження таких стосунків рекомендується проводити тренінги для змішаних груп (наприклад, працівників та здобувачів освіти, адміністрації та працівників) щодо теми прав людини в освітньому просторі, використовуючи різноманітні форми заходів (конференції, рольові ігри, диспути тощо) для засвоєння знань про права людини та механізми їх забезпечення. Важливо спостерігати за динамікою змін у взаємовідносинах, фіксувати проблеми та досягнення в цій сфері, здійснюючи періодично моніторинг із метою прогнозування наступних кроків у поглибленні теми прав людини.

Підвищенню рівня правової культури здобувачів освіти сприяє якісне самоврядування в закладах освіти, яке має бути реальним, а не номінальним. Залучення здобувачів освіти до самоврядування дає змогу формувати в них низку практичних вмій і навичок культури демократії, пов'язувати права людини з реальним життєвим досвідом здобувачів освіти. Т. Ремех наголошує, що “громадянська компетентність може повною мірою виявитися лише в реальній життєвій ситуації, адже, як і будь-яка інша компетентність, вона не може бути ізольована від конкретних умов її реалізації” [11, с. 37]. Ефективне залучення здобувачів освіти до громадського життя через учнівське самоврядування сприяє перетворенню старшокласників на активних суб'єктів громадянської діяльності.

Варто окремо наголосити на важливості підготовки в галузі прав людини адміністрації закладів освіти, яка найперше зобов'язана запроваджувати на практиці та ілюструвати основні принципи і підходи до освіти в галузі прав людини, сприяти постійному вдосконаленню якості освіти в цьому напрямі працівників та здобувачів освіти, створювати атмосферу поваги до прав людини з боку всіх учасників освітнього процесу. Наділення кожного відповідними компетентностями в межах освітніх систем мають вирішальне значення для отримання гарного результату в кінцевому рахунку.

Для планування, реалізації та оцінювання освіти в галузі прав людини в освітніх закладах варто використовувати спеціальні ресурси, перелік яких становлять: міжнародні та регіональні програмні документи щодо освіти в галузі прав людини; документи і матеріали з планування освітньої політики і програм у галузі права; матеріали щодо викладання та навчання прав людини; матеріали щодо підходу, заснованого на правах людини, в контексті закладів освіти; матеріали з оцінювання освіти в галузі прав людини в закладі освіти [5, с. 17, 45–51]. Доречно в цьому контексті пам'ятати про основні моменти, з якими необхідно ознайомити кожного учасника освітнього процесу: які є права людини (обов'язковим є знайомство з Розділом II Конституції України та міжнародно-правовими стандартами у сфері прав людини); як реалізувати свої права (які державні органи забезпечують здобуття людиною належного їй соціального блага); як захистити свої права (які є механізми захисту) [4, с. 16].

Висновки. Маємо підстави для твердження: сучасна ситуація як у світі загалом, так і в Україні, виразно свідчить про важливе значення освіти в галузі прав людини і основоположних свобод. Саме заклади освіти мають бути місцем, де з повагою ставляться до кожного учасника освітнього процесу і де знання про права людини пов'язані з можливістю дізнатися про їхнє застосування у повсякденному житті. Результативність процесу посилює наскрізне навчання в галузі прав людини через усі сфери та рівні освітнього процесу та здійснення його за рахунок як формального, так і неформального навчання. Різноманітні форми і напрями роботи, їх поєднання та взаємодоповнення необхідні для забезпечення ефективної освіти в галузі прав людини та отримання навичок користуватися своїми правами. В умовах системного і цілісного навчання освіта в галузі прав людини може стати значущим чинником якісної інтеграції особи в соціум, її успішності та утвердження демократичних практик у суспільстві. Перспективи подальшого вивчення заявленої проблеми вбачаємо у виявленні та дослідженні результатів навчання прав людини.

Використана література:

1. Гладун В. Партисипація учнівської молоді як складова формування громадянської компетентності. *Нова педагогічна думка*. 2019. № 4. С. 145–149.
2. Громадянська відповідальність: 80 вправ для формування громадянської та соціальної компетентностей під час вивчення різних шкільних предметів. 5–9 клас. Посібник для вчителя / Рафальська М., Боярчук О., Герасим Н. та ін. Київ, 2017. 136 с.
3. Закон України «Про освіту». URL: <http://zakon2.rada.gov.ua/> (дата звернення: 12.10.2020).
4. Календар прав людини : посібник для педагогічних працівників навчальних закладів. Київ : ВАШТЕ, 2016. 80 с.
5. Керівні принципи освіти в галузі прав людини для системи середньої школи. Київ : «ВАІТЕ», 2016. 52 с.

6. Компетентності для культури демократії. Живемо разом як рівноправні громадяни в культурно багатоманітному демократичному суспільстві. Рада Європи, 2016. URL: <https://cutt.ly/QzHSdX4> (дата звернення: 02.10.2020).
7. МОН розробило новий держстандарт базової середньої освіти. URL: <https://cutt.ly/3zHA86x> (дата звернення: 10.10.2020).
8. Нова українська школа. Концептуальні засади реформування середньої школи. URL: <https://cutt.ly/TzHSyLV> (дата звернення: 15.10.2020).
9. Переглянута Європейська хартія про участь молоді в місцевому та регіональному житті. URL: <https://rm.coe.int/168071b58f> (дата звернення: 20.10.2020).
10. Пометун О. І., Ремех Т. О. «Громадянська освіта» – новий курс старшої школи: особливості змісту і методики. *Теорія і методика формування громадянської компетентності старшокласників в умовах інноваційного розвитку сучасної гімназії*: тези доповідей Всеукраїнської науково-практичної конференції». Київ, 18 жовтня 2018 р. С. 6–16.
11. Ремех Т. О. Сутність і структура громадянської компетентності учня нової української школи. *Український педагогічний журнал*. 2018. № 2. С. 34–41.

References:

1. Hladun V. (2019). Partysypatsiia uchnivskoi molodi yak skladova formuvannia hromadianskoi kompetentnosti [Participation of students' youth as a component of the formation of civic competence]. *Nova pedahohichna dumka*. № 4. ss. 145–149. [in Ukrainian].
2. Rafalska M. & Boiarchuk O. & Herasym N. (2017). Hromadianska vidpovidalnist: 80 vprav dlia formuvannia hromadianskoi ta sotsialnoi kompetentnosti pid chas vyvchennia riznykh shkilnykh predmetiv. 5-9 klas [Civic responsibility: 80 exercises for the formation of civic and social competencies in the study of various school subjects. Grades 5-9.]. Posibnyk dlia vchytelia. Kyiv. 136 s. [in Ukrainian].
3. Ministerstvo osvity i nauky Ukrainy [Ministry of Education and Science of Ukraine]. (2017). *Zakon Ukrainy «Pro osvitu»* [Law of Ukraine “On Education”]. URL: <http://zakon2.rada.gov.ua/> [Data zvernennia – 12.10.2020]. [in Ukrainian].
4. Kalendar prav liudyny [Human Rights Calendar]: posibnyk dlia pedahohichnykh pratsivnykiv navchalnykh zakladiv (2016). Kyiv : VAShTE. 80 s. [in Ukrainian].
5. Kerivni pryntsyipy osvity v haluzi prav liudyny dlia systemy serednoi shkoly [Education guidelines of human rights for the secondary school system]. (2016). Kyiv : VAITE. 52 s. [in Ukrainian].
6. Kompetentnosti dlia kultury demokratii. Zhyvemo разом як рівноправні громадяни в культурно багатоманітному демократичному суспільстві. Rada Yevropy [Competences for the culture of democracy. We live together as equal citizens in a culturally diverse democratic society. Council of Europe]. (2016). URL: <https://cutt.ly/QzHSdX4> [Data zvernennia – 02.10.2020]. [in Ukrainian].
7. МОН розробило новий держстандарт базової середньої освіти [The Ministry of Education and Science has developed a new state standard for basic secondary education]. (2020). URL: <https://cutt.ly/3zHA86x> [Data zvernennia – 10.10.2020]. [in Ukrainian].
8. Nova ukrainska shkola [New Ukrainian school]. *Kontseptualni zasady reformuvannia serednoi shkoly* [Conceptual principles of secondary school reform]. URL: <https://cutt.ly/TzHSyLV> [Data zvernennia – 15.10.2020]. [in Ukrainian].
9. Perekhlynuta Yevropeiska khartiia pro uchast molodi v mistsevomu ta rehionalnomu zhytti [Revised European Charter on the Participation of Young People in Local and Regional Life]. URL: <https://rm.coe.int/168071b58f> [Data zvernennia – 20.10.2020]. [in Ukrainian].
10. Pomետun O. & Remekh T. (2018). “Hromadianska osvita” – novyi kurs starshoi shkoly: osoblyvosti zmistu i metodyky [“Civic education” – a new course of high school: features of content and methodology]. *Teoriia i metodyka formuvannia hromadianskoi kompetentnosti starshoklasnykiv v umovakh innovatsiinoho rozvytku suchasnoi himnazii: tezy dopovidei Vseukrainskoi naukovopraktychnoi konferentsii*. Kyiv. ss. 6–16. [in Ukrainian].
11. Remekh, T. (2018). Sutnist i struktura hromadianskoi kompetentnosti uchnia novoi ukrainskoi shkoly [The essence and structure of civic competence of a student of the new Ukrainian school]. *Ukrainskyi pedahohichnyi zhurnal*. № 2. ss. 34–41. [in Ukrainian].

Kovalchuk I. L., Boremchuk L. I., Oksenchuk T. V. Human rights in the educational process: key provisions

The article reveals the requirements in the field of education for the formation of student's civic competence. It is focused on the systematic nature of human rights and civil society education, as evidenced by a brief review of a number of regulations.

The essence of civic competence and effective ways and approaches to its formation are determined. The guideline on the content of civic competences is the Framework of Competences for Democratic Culture adopted by the Council of Europe in 2016, presented in the form of a model with a list and description of all components of values, attitudes, skills, knowledge and critical understanding. The value of the model lies in the availability of opportunities for the educational system of each country to adapt the proposed competencies to their own needs and different cultural realities.

Education about human rights, education through human rights and education for human rights are components of human rights education. This approach requires a systematic approach, unity in the presentation of theoretical knowledge and practical cases, regular monitoring of learning outcomes and adjustment if necessary.

The initiatives of the OSCE Project Co-ordinator in Ukraine contribute to the effective promotion of human rights in educational institutions. Specific initiatives and ways of their implementation in the educational process are considered. The spheres of the educational process that require synchronization of teaching and learning on the topic of human rights, educational, informational, practical activities and active actions in this area are identified. These areas are: teaching human rights, the formation of the educational sphere, relationships, self-government, administration.

Emphasis is placed on the importance of end-to-end human rights education through all areas and levels of the educational process and its implementation through both formal and non-formal learning. In the conditions of systematic and holistic education, education in the field of human rights can become a significant factor in the qualitative integration of a person into society, his success and the establishment of democratic practices in society.

Key words: human rights, civic competence, human rights education, culture of democracy, components of human rights education, applicants education.